

Jelentés és esztétikai ítélet a vizuális művészetekben a mentalizáció tükrében
Pilot study

Tudományos Diákköri dolgozat

Reisz Ákos Márton (H1WG XO)

Pszichológia Intézet, Pécsi Tudományegyetem

Dr. habil. Révész György Béla PhD

2024/25

Absztrakt

Kutatási célkitűzésünk annak vizsgálata volt, hogy az egyének mentalizációs képessége, hogyan hat egy vizuális alkotás befogadása során fellépő jelentésadási folyamatra, illetve az ennek hatására kialakuló esztétikai élményre. Ugyanis több, az esztétikai élmény kialakulását leíró modell (főképp a közelmúltban leírtak) egyre nagyobb hangsúlyt fektettek az ún. top-down folyamatok szerepére, a perceptuális elemek mellett, melyben a jelentésadás is már egy kitüntetett pozíciót kapott. Mivel a vizuális alkotások, lévén, hogy emberi művek, intencionális tartalmakkal rendelkeznek, ezért feltételezhető, hogy az egyének mentalizációs képessége szerepet kap akkor, amikor egy műnek jelentést tulajdonítanak. Feltételeztük, hogy ugyanazon folyamatok kapnak itt is szerepet, melyek interperszonális helyzetekben embertársunk pszichés működésének interpretációjakor aktiválódnak. Ennek vizsgálatához az egyetem Művészeti Karán (N = 24) és pszichológia szakán (N = 21) tanuló hallgatókat kértünk arra, hogy hat bemutatott vizuális alkotásra (három reprezentációs és három absztrakt) írják le az első 10 szót, ami a képről az eszükbe jut, majd adjanak Likert-skálás választ az egyes képekhez tartozó esztétikai élményt mérő hat kérdésre. A vizsgálat végén a résztvevők kitöltötték még a *Mentalizáció Multidimenzionális Kérdőívét*. Eredményeinkben azt találtuk, hogy a mentalizáció negatívan korrelál az egyes képekre adott válaszok originalitásával (frekvencia alapján), pozitívan az intencionális tartalommal rendelkező szavak számával és kialakuló esztétikai élménnyel, illetve, hogy az originalitás nincs hatással ugyanezen élményekre. Feltételezhető, hogy akik jobban mentalizálnak, azok a jelentéseliminálás miatt kevésbé „eredetiek”, illetve implicit folyamatokon keresztül egy alkotással jobban azonosulnak. Maga a jelentésadás pedig önmagában nem elég erős ahhoz, hogy az esztétikai élményen nyomot hagyjon.

Kulcsszavak: *esztétikai élmény, mentalizáció, jelentés, asszociációk*

Tartalom

Bevezetés	1
A mentalizáció és reflektív funkciós képesség	2
Az esztétikai élmény	3
<i>Az információs modellek</i>	<i>3</i>
<i>A perceptuális modellek.....</i>	<i>4</i>
A jelentés és szerepe az esztétika folyamatában.....	6
Intencionális tartalom a vizuális művészetekben, mint kapocs a mentalizációval	7
Az asszociációkról	10
Hipotézisek.....	11
Módszerek.....	11
Eszközök és vizsgálati eljárás	12
MMQ-H.....	12
<i>Esztétikai élmény.....</i>	<i>12</i>
<i>Ingeranyag és eljárás</i>	<i>13</i>
Eredmények	14
Művészeti kar hallgatói.....	14
<i>A mentalizáció és originalitás összefüggései.....</i>	<i>15</i>
<i>A mentalizáció és esztétikai élmény összefüggése</i>	<i>15</i>
<i>Esztétikai élmény és originalitás.....</i>	<i>15</i>
Pszichológia szakos hallgatók	15
<i>A mentalizáció és originalitás összefüggései.....</i>	<i>16</i>
<i>A mentalizáció és esztétikai élmény összefüggése</i>	<i>16</i>
<i>Esztétikai élmény és originalitás.....</i>	<i>16</i>
Csoportközi eredmények	16
<i>A mentalizáció és originalitás összefüggései.....</i>	<i>17</i>
<i>A mentalizáció és esztétikai élmény összefüggése</i>	<i>18</i>
<i>Esztétikai élmény és originalitás.....</i>	<i>18</i>
<i>A szavak intencionalitásának összefüggése a vizsgált változókkal</i>	<i>18</i>
Megvitatás	19
Konklúzió	22
Limitációk	22
További célkitűzések.....	23
Irodalomjegyzék	24
Mellékletek.....	Hiba! A könyvjelző nem létezik.

Bevezetés

Moffet (1975) négy évtizeddel ezelőtt egy új kutatási paradigma felvetését publikálta a művészetpszichológia területén, mely annak a lehetőségét összegezte, hogy az egyes alkotások befogadásának vizsgálatát egy személyészlelési aktusként érdemes felfogni. Legfőbb érve emellett az, hogy a művészeti produktumok az élet valamely szubjektív („élő”) aspektusát reprezentálják valamilyen objektív módon, lévén, hogy emberi alkotások, és ezáltal valami olyan dolgot konzerválnak magukban, ami emellett csak az emberi személyben jelenhet meg (például egy attitűdöt). Ezt az intuitív elméletet részletes empirikus vizsgálatokkal napjainkig nem igazolták. Moffet az elméletének bizonyítására legfőképpen szociálpszichológiai kutatási irányokat ad (például az attitűdök kongruenciájának vizsgálata a mű befogadása során). Mi ennek az iránynak a követése helyett egy másik pszichológiai fogalommal, a mentalizációval közelítettük meg a vázolt felvetést, ugyanis számos kurrens lélektani kutatás számolt be az elemteória személyészlelésben való kitüntetett szerepéről (Hagelquist, 2017).

Így kutatásunk célja annak a kérdésnek a tisztázása, hogy az egyén mentalizációs kapacitása miként hat egy vizuális művészeti alkotásnak tulajdonított jelentés(ek) kialakításának folyamatára, az asszociációk minőségére (szemantikai értelemben), illetve ugyanennek a képességnek van-e valamilyen befolyásoló szerepe az esztétikai preferenciára vonatkoztatva. Mielőtt azonban rátérnénk a kutatást megalapozó elméleti anyag bemutatására, szólnunk kell néhány szót az „elbeszélés nehézségéről”. A pszichofizikai kutatások után, az esztétika területének pszichológiai vizsgálata a kísérleti lélektan második legöregebb ága. Mégis, két évszázad elteltével is igen csekély azoknak a megállapításoknak a száma (más területekhez mérve) melyeket teljes bizonyossággal kezelhetnénk úgy, mint tények. Amint látni fogjuk, az esztétikai preferencia (s ennek kialakulása) sok más pszichológiai fogalomhoz hasonlóan egy multidimenzionális jelenség, melyben például a jelentésadás „csak” egy kisebb területet foglal el. Ugyanígy feltételezhetjük, hogy a jelentésadási folyamatokban a elmeteóriás képesség szintén egy részterület magyarázatáért felel, s nem az egész jelenségért. Így felmerül annak a veszélynek a lehetősége, hogy a rendszer bizonyos elemeit kiemelve (a vizsgálatuk végett) maga a *rendszer* „elhal” és megállapításaink érvényüket veszti akkor, amikor a „teljes képet” szemléljük. Okulva viszont más diszciplínák kutatásaiból, az egyes alkotóelemek leírása gyakran igen gyümölcsözően hat az organizmus működésének megértésére, így ennek reményében kezdünk bele vizsgálatunk lefolytatásába, nem feledkezve meg persze minden limitációs nehézségről sem.

A mentalizáció és reflektív funkciós képesség

A mentalizáció (tudatelmélet, elmeolvasás stb.) egy szociális helyzetekben értelmezhető kognitív képesség. Ugyanis ezen mentális funkciónk azt a célt szolgálja, hogy önmagunknak és másoknak mentális állapotokat, azaz gondolatokat, vágyakat, érzéseket legyünk képesek tulajdonítani, ezáltal pedig embertársainkat (és önmagunkat) értelmezni, pszichés világukat megérteni (Gál, 2015). A leírtak pontosításához hozzáilleszthetjük még Csibra és Gergely (2002) értelmezését, mely szerint e (mentalizációs) folyamat során vélt, vagy valós, a világról alkotott reprezentációt tételezünk fel önmagunkban és másokban. Ezek a reprezentációk valamilyen tudást, vágyat, illetve szándékot foglalnak magukba, ezáltal a mentalizáció például az empátia jelenségétől elkülöníthetővé válik.

Az elmeolvasás működését felvázolva azt mondhatjuk, hogy az az ún. inferenciális elv szerint, avagy a racionális cselekvés elve szerint működik, mely egy triádként írható le, a vágy, vélekedés és viselkedés kapcsolatában, ami tehát hozzájárul embertársaink intencionális ágensekként való értelmezéséhez (Csibra és Gergely, 2002).

Feltételezhető, hogy a tudatelmélet két rendszerből, egy vertikálisból és egy horizontálisból tevődik össze. A vertikális rendszer szintén két részre, egy alacsonyabb és egy magasabb szintű folyamatokat magába foglaló elemből áll: az alacsonyabb szintű folyamatok implicit, automatikus, de rugalmatlan információfeldolgozást tesznek lehetővé, míg a magasabb szintű folyamatok, az emlékezeti, figyelmi és végrehajtó funkciókat igénybe véve, egy környezettől függő rugalmas feldolgozást biztosítanak, így lehetővé válik a gyors, de alapos eligazodás a társas interakciókban. A horizontális dimenzió pedig a mentalizáció alfolyamatait választja szét, így a következtetéseket, tárolt előzetes információk és más kognitív elemek aktiválódását (Apperly, 2010, id. Gál, 2015). A komponensek tekintetében a mentalizációs folyamat egy kognitív, illetve egy affektív elmeolvasási összetevőre osztható fel. Ahogy nevük is sejteti, a kognitív mentalizáció a mások vélekedéséről való vélekedés, míg az affektív mentalizáció a másik érzéseiről való gondolkodás, és előbbi feltétele az utóbbinak (Shamay-Tsoory et al., 2010). További mentalizációs dimenzióként meg kell említenünk még a szelf/másik tengelyt, illetve a belső/külső fókuszú mentalizációt is (Fonagy & Luyten, 2012). Ezen dimenziók mentén maga az elméleti képesség fejlődését és működését tekintve is egy igen komplex rendszerbe szerveződik, melyre számos más jelenség van hatással, illetve szolgáltat alapot megfelelő működéséhez (Hagelquist, 2017), ám ezek részletezése meghaladná kutatásunk keretét.

Maga a *reflektív funkció* a mentalizációs képesség méréséhez használt operacionalizált fogalom (Szél & Szabó, 2020). Bár maga a koncepció valóban szinonimaként alkalmazott a

szakirodalomban (Fonagy et al., 2016), mégis egy igen halvány, de többletjelentésre hívja fel a figyelmet. Ugyanis míg a fent leírtak alapján a mentalizációt arra az attribúciós jelenségre használják, mely során embertársainkat intencionális lényekként értelmezzük, addig a reflektív funkció egyben egy szervező folyamat is, melyben jelen van a másoknak tulajdonított tudatállapot, ennek visszahatásaként az önmagunkról való gondolkodás (mely nem egyenlő az introspekcióval!). Ezen felül hozzáadódik a meghatározott viselkedést, vélekedést, vágyat kiváltó tényezőről, a viselkedést bejósoló vágyakról, vélekedésekről, illetve az ehhez kapcsolódó affektív tényezőkről való tudás koherens rendszerbe szervezése is (Fonagy & Target, 1998).

Az esztétikai élmény

Mint ismeretes Gustav Fechner 1876-ban alapította meg a kísérleti lélektan második legöregebb ágát, a kísérleti esztétikát, vagyis a tulajdonképpeni művészetpszichológia elődjét. A kitűzött célja az volt, hogy a szépség olyan objektív mutatóit tárja fel, melyek „lentől” hatnak, azaz mai terminust használva az ún. bottom-up tényezők leírásával kívánta az esztétikai élmény területét megvilágítani (Fechner, 1925). Ez a hagyomány napjainkig is erősen meghatározza a legtöbb, a pszichológia paradigmáin belül végzett esztétikai kutatásokat. Ám ahelyett, hogy részletesebben elmerülnénk az esztétikai élményt meghatározó elemi tényezők rengetegjében, inkább a rendszerszemlélet szellemében tekintsük át, hogy tulajdonképpen milyen jelenséggel is állunk szemben.

Az esztétikai élmény kialakulásának folyamatmodelljeit kissé önkényesen (ám indokoltságuk később látható lesz) két nagyobb csoportba oszthatjuk: információs modellekre és perceptuális modellekre (Roberts, 2007). Az előbbiek nagyobb hangsúlyt fektetnek a műalkotás perceptuális elemei által aktivált kognitív folyamatokra, melyek top-down hatásként képesek befolyásolni a „végső” esztétikai élmény minőségét. Az utóbbiak inkább az alkotás perceptuális elemeinek sajátjaiból adódó aktivációs folyamatok leírására törekszenek, melyek tehát lentől felfelé hatva formálják a kialakulandó élményt. A bemutatott példákon keresztül hamar tisztázódni fog az, amit most nagyvonalakban írtunk le.

Az információs modellek

Az egyik talán leggyakrabban hivatkozott információs modell az, melyet Leder és munkatársai (2004) írtak le, s melyet a következőképpen foglalhatunk össze: az alkotás észlelése után egy ötlépcsős folyamat eredménye az, amit esztétikai élménynek hívunk. Legelőször megtörténik a mű perceptuális elemzése (komplexitás, szimmetria, csoportosítás stb. alapján). Ezt követi már egy olyan integrációs folyamat, melynek része az egyén implicit

memóriája, ugyanis az alkotás ezen a szinten ismerősség, prototipikalitás és az ún. csúcstolódás (lásd később) szerint lesz elemezve. A folytatás egy explicit osztályozásban történik (ez már deklaratív vizsgálható) a stílus és tartalom alapján. A negyedik lépésben a mű kognitív „elsajátítása” megy végbe, a mű és a saját személyünkre vonatkoztatott interpretációk alapján. A végső lépés az értékelés, mely két egymásra ható folyamatot foglal magában: a mű megértésének sikerességét és az általa kiváltott affektív kielégülést. A kimenetel pedig az esztétikai ítéletben és érzésben figyelhető meg. Továbbá, a megfelelő lépéseknél a modell olyan tényezőket is figyelembe vesz, mint az előzetes tudás és élmények, személyes preferencia, szociális hatások, és egyáltalán a kontextust, amiben a műalkotás elhelyezett (például magának a múzeumi környezetnek a befolyását). Lényeges emellett, hogy a modell minden lépcsője módosítja a kialakuló affektív élményt, illetve a feedback folyamatok révén az egyes lépések különböző mértékben facilitálhatják/gátolhatják egymást.

A perceptuális modellek

Az előző század művészetszichológiai kutatásai többségében arra irányultak, hogy leírják vizuális alkotások azon perceptuális elemit, melyekre általában az egyének többsége kedvező esztétikai ítéletet ad, s ez általában egy-egy kompozíció egy dimenzió menti összehasonlító értékelését jelentette (például színek, vagy gestalt elvek mentén). Továbbá, a figyelem középpontjába kerültek még azon személyiségvonások, melyek szintén hatással lehetnek az esztétikai ítéletekre, illetve az is, hogy az egyes alkotások közvetítette ingermennyiség (komplexitás, rend aránya stb.) arousal szintet növelő befolyása (az egyének temperamentumán keresztül) hogyan hat az esztétikai preferenciákra (Berlyne, 1965; 1972; Eysenck, 1958). Ezek részletezése viszont igen megnövelné amúgy sem rövid elméleti bevezetőnket.

Chatterjee (2003) már egy olyan modellt ír le, mely nem szekvenciális, de elemeinek kölcsönhatása jól definiált és neuropszichológiai érvekkel alátámasztott. Szerinte három szint különböztethető meg egy vizuális alkotás észlelése során, mely teljesen analóg az „általános” vizuális észlelés három szintjével (elmélete Marr koncepciójára alapozott). A korai szinten az egyén az alkotás alapvető vizuális elemeit (szín, forma stb.) vonatozza ki, és ezeket a megfelelő agyi vizuális areák elemzik. Ezt követi egy köztes szint: az elemi komponensek megfelelő csoportosításával már egy koherens reprezentációt alkot a befogadó. Végezetül a késői fázisban különböző memória és más szemantikai asszociációk révén a mű további értelmet nyer (egy ún. reprezentációs területen belül). A modellben bár ezen vizuális észleleti szintek sorban követik egymást, mindegyik képes modulálni az egyén figyelmi kapacitását, ami pedig visszahatva

módosítja az egyes szintek működésének minőségét. Továbbá az elemzett (optikai) élmény egy érzelmi választ is evokál, ami szintén kihat az egyén figyelmi képességére (és vica versa), végezetül a hatások eredményeképpen pedig megszületik az esztétikai ítélet.

Természetesen nem tehetünk éles különbséget a kétféle megközelítés között, ugyanis egyik-másik csupán más területekre helyez nagyobb hangsúly. Ezzel a megfontolással az alfejezet zárásaképpen még két integrációs lehetőséget mutatunk be.

Jacobsen (2010) hét területet ír le (kissé egy bio-pszicho-szociális modellhez hasonló összeillesztéssel), melyeket mind egyenlő figyelemben kell részesítenünk akkor, amikor az esztétikai élményt kutatjuk: biológiai diszpozíciók, kogníció/kognitív folyamatok, ipszichronia (kulturális és szociális befolyások), diakronia (időbeli és evolúciós tényezők), szituáció (egyéni sémák), személyes jellemzők és az alkotás tartalmi elemei. A legnagyobb hangsúlyt az író mégis két tényezőre fekteti. Szerinte ugyanis ahhoz, hogy az esztétikai élmény esszenciáját megérthessük, a „szépség” ultimatív magyarázatát és neurológiai korrelátumait kell pontosan leírunk ahhoz, hogy további vizsgálódásaink sikerrel járhassanak.

Marković (2012) igen elegáns modelljével egy kutatási szempontból is megfontolandó koncepciót tár elénk. Szerinte egy alkotás bemutatása során első lépésként két szinten kezdődik meg annak elemzése: perceptuális és narratív területen. Ezt követően (a szintek továbbra is elkülönülve) megtörténik az alkotás értékelése érdekesség (motivációs tényező) és szemantikai érték szempontjából. Az érdekesség a figyelmi folyamatok facilitálásával kihat a szemantikai elemzés minőségére is, ami pedig az egyén „lenyűgözöttségét” (fascination) növeli. A perceptuális szint kimenetele az izgalom növekedése, míg a narratív az esztétikai érzés kialakulása. A modell további kibontásával pedig a következőket tudjuk még meg. Információs elemzési szinten a narratív tartalom két tényezőtől áll: az alkotás denotációjából/ történetéből, illetve az alkalmazott szimbólumokból, metaforákból. A denotáció az explicit jelentés kibontását segíti, ami pedig hatással lesz az alkotáshoz kötődő empátias érzések kialakulására. A szimbolikus tartalom a mélyebb jelentés feltárásával áll összefüggésben, aminek eredménye a valódi esztétikai érzések megjelenése. A perceptuális szint információs tartalmai a mű fizikai jellemzői és a strukturális rendezettség. Az előbbi az észleleti asszociációkon keresztül különböző nem specifikus érzéseket vált ki, míg az utóbbi a strukturális szabályosságok felfedezésével szintén az esztétikai érzéseket növeli. Mind a perceptuális asszociációk, mind a strukturális szabályosságok felfedezése kihatással van a narratív szint mélyebb jelentés komponensére, ami tehát hidat képez az észleleti és információs modellek között. Továbbá a szerző számos diszpozíciót is leír (deklaratív tudás, kreativitás, személyiség faktorok), amik a szintekre befolyással vannak.

A modellek részletes kibontását jelen helyzetben az indokolta, hogy kutatásunkhoz érdekesebb ilyen szemlélettel közelíteni, akkor amikor egy elemi tényező hatását, szerepét vizsgáljuk egy láthatóan kifejezett komplex rendszerben. Ezeket a megközelítéseket tehát a továbbiakban mind szem előtt kell tartanunk (ami egyelőre heroikus feladatnak látszik) ahhoz, hogy a jelentésadás és a reflektív funkciók esetleges szerepét megérthessük az esztétikai élmény kialakulásának folyamatában.

A jelentés és szerepe az esztétika folyamatában

A jelentés szerepének felértékelődése a vizuális alkotások között arra vezethető vissza, hogy a műveket a muzeális és más közegekben azok közelségében szemlélhetjük, így a globális impresszió a részletekkel kiegészülve új távlatokat nyithat az alkotások értelmezésében, s ezáltal az általuk kiváltott élményekben. Csak egy példát felhozva, így vált lehetővé annak feltárása, hogy a reneszánsz festészet perspektivikus képi „játéka” hogyan közvetít mélyebb teológiai tartalmakat/tételeket, melyek keletkezésük korszakában (már csak az alkotások elhelyezése miatt is) a befogadó számára láthatatlan volt. Tehát a képek jelentéstöbblete és így esztétikai megítélése növekedhetett (Arasse, 2007)

A fentebb bemutatott esztétikai élmények modelljében láthattuk, hogy hangsúlytól függően, vagy külön szintet tulajdonítanak a vizuális alkotásnak adott jelentés esztétikai élményben betöltött szerepéről (Leder et al., 2004), vagy megemlítve a szemantikai asszociációk szintjén foglalják magukba (Chatterjee, 2003). Általánosságban érdemes elmondani, hogy a szemantikai asszociációk alapvetően kapcsolatba hozhatók a kielégülés és esztétikai élmény minőségével. Martindale (1984) elmélete szerint egy stimulus által kiváltott asszociációk száma és szerteágazóságuk mértéke befolyással van az előbbieken felsoroltakra. Ez abból következik, hogy a prototipikus és jelentéssel bíró ingereket, domináns kognitív egységek kódolják, melyek megnövekedő aktivációs szintje pozitív korrelációban áll többek között az esztétikai ítéletekkel is. Locher és munkatársainak (2007) kutatása viszont izgalmasan árnyalja a jelentés szerepét a vázolt folyamatban. Ugyanis szemmozgásokat követő vizsgálatukban megállapították, hogy egy vizuális alkotás rövid idejű (100ms) bemutatása során nem csupán annak perceptuális szinten történő bottom-up feldolgozása kezdődik meg, hanem az észlelt vizuális elemek szemantikai asszociációval, a kísérletükben résztvevők már képesek voltak egy általános jelentést tulajdonítani a műveknek. Továbbá, ebben az elrendezésben adott esztétikai ítéletek (azaz, hogy mennyire nyerte el tetszésüket az adott mű) szignifikáns korrelációban álltak azokkal az ítéletekkel, melyeket olyan elrendezésben adtak, mikor a vizsgálati alanyoknak korlátlan idejük állt az adott alkotások megtekintésére. Így

konklúziójukban többek között az is szerepel, hogy a Leder és munkatársai (2004) által leírt folyamatok közül a felsőbb (4., 5.) szinteken találhatóak is igen hamar aktiválódnak, s így “rögtön” szerepet is játszanak a végső élményben. E kutatás újító felismerésének előfutára lehetett Leder és munkatársainak (2006) kísérlete. Ebből az derült ki, hogy a vizuális alkotások mellé helyezett különböző címek (amelyek tehát további jelentést szolgáltatnak a bemutatott művekhez) a következő módon hatottak a kialakuló esztétikai ítéletekre: a rövid ideig (1s) bemutatott festmények esetében a leíró címek (összefoglalás arról, hogy konkrétan mi látható a képen) növelték az alkotás megértésének mértékét, míg ugyanezt a hatást a hosszabb bemutatási idő (10s) esetében az elaboratív címek (az alkotás egyik lehetséges interpretációjának összefoglalása) érték el, ám egyik helyzet sem befolyásolta a művekre adott preferencia értékét. A kutatók amellet érveltek, hogy ez egy viszonylag hamarabb bekövetkező implicit folyamat eredménye, mivel a perceptuális feldolgozás már alapvetően elegendő hatással van a kialakulandó esztétikai ítéletre (Leder et al., 2004; 2006). A jelentés esztétikai élményben betöltött szerepét tovább bonyolítja a tény, hogy az egyének személyisége nem csupán olyan tényezőkre van hatással, mint például, hogy egy alkotás komplexitásának szintje hogyan hat a vele szemben mutatott preferenciára (Berlyne, 1970), hanem magára a jelentésadási folyamatra is ugyanúgy befolyással van. Különböző személyiségprofilú emberek más-más elemek megragadásával, eltérő jellemzőjű jellemzéseket/jelentéseket adhatnak ugyanarról a képről, az esztétikai élmény pedig ezek komplex összjátékából alakul tovább (Lyssenko et al., 2016).

Intencionális tartalom a vizuális művészetekben, mint kapocs a mentalizációval

Az intencionalitás alatt általában a következőt értjük: az egyén cselekvésének jellegzetessége, mely jellegzetesség tartalmaz gondolatokat, vágyakat, vélekedéseket, emellett feltételezi a célra irányultságot, illetve egy kívánt jövőbeli állapot tudatos meglétét (APA, 2018).

Ahhoz, hogy megérthessük, hogy a vizuális alkotások miként is rendelkeznek intencionális tartalommal, a pszichológia diszciplináját elhagyva, annak egyik pillérét adó (tudomány)területhez, a filozófiához szükséges áttérnünk és vizsgálódásunk tárgyává kell tennünk a reprezentáció általános kérdéskörét is.

Bizonyos megközelítés szerint egy műalkotás denotációjának megértéséhez, illetve annak reprezentációs sikerességének megállapításához nem elégséges az, hogy az alkotó a valóságban a percepció számára létező ún. invariáns törvényszerűségeket (pl. perspektíva) a lehető legjobban (a „pontosabban” kifejezést szándékosan kerüljük) alkalmazza. Ugyanis a mű

befogadása során ahhoz, hogy megállapíthassuk mit is denotál a velünk szembenálló kép, három fő ponton/kérdésen kell keresztülmenünk. Ezt egy példával szemléltetjük. Amennyiben X hölgy portréjával állunk szemben, első lépésként megállapítjuk, hogy ez az X hölgyet denotáló kép („kép-mint-reprezentáció”), s nem X hölgy maga (bagatellnek tűnhet e megállapítás, de a reprezentációs reláció miatt szükséges). Második lépésként megállapítjuk a kép fajtáját, azaz arra kérdésre válaszolunk, hogy „milyen kép?” (jelen esetben X hölgy-kép). Végezetül pedig szükséges a kép leírásának értelmezése, azaz, hogy a kép miként is ábrázol: a példában X hölgyet X hölgyként, s nem mondjuk X hölgyet csecsemőként ábrázoló festményről van szó (Goodman, 1968). Searl (n.d./2003) Goodman elméletét azzal egészíti ki, hogy bár valóban teljesülnie kell ennek a konstruktivista nézetnek, az alkotó részéről továbbá szükséges a reprezentációs mű sikerességéhez a hasonlóság *intencionális* használata. Ehhez az intencióhoz pedig tulajdonképp hozzáilleszhetjük Russell (2005) elméletét a beszélő jelentésről, melynek lényege, hogy egy megnyilatkozás által (ami szerintünk akár képi is lehet) kiváltani szándékolt hiedelem csak ezen szándék felismerése révén jöhet létre. A vizuális művészetekben tehát szintén *intenciókat* kell sikeresen dekódolnunk ahhoz, hogy a kép minél alaposabb jelentését felismerhessük, de azt is megkockáztatjuk leírni, hogy egyáltalán a kép által kiváltott jelentéstársítási folyamat sikeresen megkezdődjön.

A fent leírtak között már szót ejtettünk a mentalizáció jelentéséről. Itt most az erről szóló szakirodalmak segítségével megpróbáljuk integrálni a vizuális művészetek befogadása során fellépő jelentéstulajdonítás folyamatába az intencionalitás segítségével. Embertársaink és önmagunk pszichés jelenségvilágának (viselkedésükkel egyetemben) értelmezésénél már leírtuk a mentalizáció szerepét: a mentalizációs/reflektív funkciós képesség elengedhetetlen ahhoz, hogy például egy viselkedést egy olyan rendszerbe tudjunk elhelyezni, melyben az érzések és kogníciók interakciója is egyaránt integrált (Allen, 2006; Fonagy & Target, 1998). A szóban forgó jelenség működése számos mentális állapotra vonatkoztatható: gondolatokra, vágyakra, értelmező folyamatokra, érzésekre, szükségletekre stb. S ugyanígy számos más mentális aktivitást integrál magába: percepciót, aktív értelmezést, reflektálást, képzeleti működést, és így tovább (Allen, 2006). Ha tartjuk azt az elképzelést, hogy a műalkotások igenis intencionálisak (egyszerűen az alkotói szándékok miatt) és az emberi lelki valóságból örökítenek meg valamit a reprezentálás segítségével, ezáltal személyészlelési folyamatokat is aktiválva (Moffet, 1975), akkor beláthatjuk, hogy a mentalizáció körébe tartozó folyamatok egy vizuális alkotással való találkozás során is jelen vannak. Mivel pedig a mentalizáció felfogható egy igen komplex értelmező, jelentést adó funkcionálásként, nem alaptalan az az érvelés (legalábbis elméletben), hogy így a műalkotások interpretációs folyamatában is szerepet

játszhat. Továbbá a tárgyalt jelenség sérülése is érdekes következtetéseket enged tenni. Általánosságban három, a patológiába tartozó kategóriát (pre-mentalizációs módot) különítenek el a szakirodalomban (Allen & Fonagy, 2006). Teleologikus módban az egyének önmagukat és másokat csupán a viselkedések szintjén képesek „értelmezni”. A tettető működésben a mentális tartalom disszociál az érzelmektől, s ilyenkor egy mélyebb intellektuális beletás mellett hiányzik az affektív tartalmak felismerése. Végezetül a pszichés ekvivalencia azt jelenti, hogy az egyén belső pszichés világát a külvilágra vetíti, s valóságot eszerint értelmezi (Hagelquist, 2017). Az első kettő diszfunkcionálás feltehetően az esztétikai élmény kialakulását zavarja meg annyiban, hogy az érzelmek kihagyásával, illetve fel nem ismerésével, az egész folyamat sérül, hiszen az esztétikai érzés „additívan” alakul a részfolyamatok kimeneteléből, s ugyanígy vissza is hat a részfolyamatokra (Leder et al., 2004). A harmadik pedig a jelentésadás szintjét sérti, hiszen az egyén szubjektív világának kivetülése az alkotásra akadályozza az alkotó intenciójának megértését, s ez ugyancsak negatívan befolyásolja az esztétikai élmény kialakulásának folyamatát. A leírtakból tehát azt a konklúziót vonhatjuk le, hogy egy jól működő mentalizációs/reflektív funkciós képesség esszenciális a „megfelelő” esztétikai élmény kialakulásához és a jelentésadás folyamatához.

Sajnálatos módon a szakirodalom igen limitált olyan kutatások területén melyek e fogalmakat integrálva vizsgáldtak volna. Beudt és Jacobsen (2015) kísérletükben arra voltak kíváncsiak, hogy a vizsgálati alanyok hogyan hoznak esztétikai ítéletet saját szemszögükből, illetve egy előre ismertetett fiktív művész perspektívájából (akinek jelentősebb élettörténeti eseményeivel szembesültek a vizsgálat előtt), és hogy ezek az ítéletek milyen ERP (event related potential) változásokhoz köthetők az agyban. A vizsgálatukban azzal érveltek, hogy egy másik perspektíva ilyen módon való felvétele és ennek segítségével egy vélemény alkotása elméleti képességeket vesz igénybe. Valóban találtak is különbségeket a helyzetek között, annak tekintetében, hogy szubjektív illetve az elképzelt művész perspektívájának felvétele közben más-más területek aktiválódtak. Ezek ismertetése viszont meghaladná jelenlegi kereteinket. Emellett az ítéletekről nem közölnek eredményeket. Amit hangsúlyoznunk kell: a kutatásuk egyik nagy limitációja az, hogy nem veszi figyelembe azt, a kísérleti alanyok milyen „minőségű” mentalizációs kapacitással rendelkeznek, azaz tulajdonképp reflektív funkciós képességük mennyire működik megfelelően. A fent vázolt folyamatok és annak a ténynek alapján, hogy a műalkotások valamilyen intencióval rendelkeznek, feltételezhetjük: az esztétikai ítéleteket befolyásolja az is, hogy az egyén mennyire sikeres a mű intenciójának megértésében, mely analóg módon egy dekódolási folyamathoz, szintén örömmel és megleléssel töltheti el (Leder et al., 2004).

Természetesen jogosan hozható fel az a kritika, hogy a leírt feltételezések erősen spekulatívak. Mi mégis elég meggyőzőnek találjuk ezeket az érveket ahhoz, hogy hipotéziseinket az empiria mérlegére állítva megmértezzünk, s feltérképezzük: valóban tulajdoníthatunk-e szerepet a menalizációs folyamatoknak a jelentésadás és az esztétikai élmények kialakulása során.

Az asszociációkról

Első olvasatra a „csizma az asztalon” élményét válthatja ki, de a téma rövid kibontását jelen kutatás módszertani megfontolása indokolja, ugyanis vizsgálódásunk egyik pillére különböző asszociációk begyűjtése lesz a kutatási alanyoktól.

Történeti áttekintésében az asszociációs vizsgálati módszer a kísérleti pszichológia megalakulásától kezdve, a behaviorizmuson át a kognitív és napjaink pszichológiai kutatásaiban jelen volt és van (Kónya, 1992). Legáltalánosabban úgy fogalmazhatunk, hogy az asszociációk nem mások, mint reprezentációk közötti kapcsolatok, melyek formálásában a tanulásnak, memóriának stb. van szerepe (Dacey, 2016). Persze ezzel az állítással máris a mentális realizmus táborához csatlakoztunk (Demeter, 2008), lévén, hogy reprezentációk kapcsolatát tételezzük fel, ám célunk nem a filozófiai megfontolások kibontása, hanem a jelenség funkcionalista felhasználása.

Számos vizsgálat bizonyította, hogy az asszociációs módszerek segítségével olyan implicit jelentésadásokat, interpretációkat, attitűdöket vagyunk képesek feltárni, melyek aktívan jelen vannak az egyének életében, s jelentősen kihatnak gondolkodásukra, érzéseikre, viselkedésükre, anélkül, hogy ezek tudatosak lennének. Az asszociációk tehát egy adott jelenség (nevezzük kiváltó stimulusnak) relációját az individuummal képesek feltárni, de magának az individuumnak az egyéni szerveződéséről (például személyiségéről) is igen pontos felvilágosítást adhatnak. Ezt általában vagy egy bemutatott ingerre (kép, szó stb.) kért szóasszociációk által (egyszavas, és ami a vizsgálati alany eszébe ötlik az inger kapcsán), vagy egy stimulushoz kötött hosszabb elbeszélés narratív elemzésével (azaz a személy hogyan strukturálja mondandóját, milyen logikai egységek figyelhetők meg benne) vizsgálhatjuk (Joffe & Elsey, 2014). Egy ingerszóra adott asszociációk esetében például megvizsgálhatjuk annak „mélyebb” egyéni szemantikáját, s az érdekes az, hogy amennyiben a kísérleti alany ellenállást tanúsítva szándékosan megnehezíteni a vizsgáló munkáját azáltal, hogy oda nem illő asszociációkat próbál adni, akkor sem kerül ki a módszer „csapdájából”, hisz ebben az esetben azt világítja meg, számára az adott stimulus milyen más reprezentációktól áll távol (Arakelyan, 2009).

Az persze vitatott, hogy az asszociációk miként követik egymást: feltételezhető, hogy nem „lineáris” utakon követi egyik a másikat, hanem egyfajta „görbületi ívre” fűzhetők fel, mely az implicit/tudattalan természetből következik (Hermann, 1988). Ám egyéni, tapasztalati jellegükhöz az is hozzáad valamit, hogy a memóriarendszerrel szoros kapcsolatban állnak, mely kapcsolatot például Haber és Erdélyi (1967) demonstrálta.

Hipotézisek

Elméleti keretünk összegzése és alapján az alábbi hipotézisek fogalmaztuk meg a mentalizáció, jelentésadás és esztétikai élmény összefüggésében.

1. A mentalizációs képesség pozitív befolyással, hatással lesz a jelentésadási folyamatokra, azaz a magasabb elméleti képesség sikeresebb intencionális értelmezést fog eredményezni az egyes bemutatott műalkotások tekintetében.
2. Figyelembe véve a fent vázolt modelleket, a mentalizációs képesség a jelentésadásra való befolyása miatt az esztétikai élményre is hatással lehet és a kettő várhatóan pozitív együttjárást fog mutatni.
3. Feltételeztük, hogy a jelentésadási képesség és az esztétikai élmény szintén a fent vázolt modellekből kiindulva egymással pozitív együttjárást fognak mutatni.

Módszerek

A vizsgálat kezdeti szakaszához elmélet vezérelt mintavételt alkalmazva művészeti karon, illetve pszichológia szakon tanuló hallgatókat kerestünk fel, abból a megfontolásból, hogy az előbbi populáció eredetibb asszociációkkal, utóbbi pedig magasabb mentalizációs kapacitással lesz jellemezhető. Így kutatásunkban 51 fő vett részt, akikből hatot hiányos válaszadás miatt ki kellett zárunk. Így a végső létszám 45 fő volt (ebből 38 nő, 6 férfi, illetve 1 egyéb, továbbá 24 művészeti és 21 pszichológia szakos hallgató). Az átlag életkor 22 év volt (SD = 3,32). A vizsgálatban résztvevők a kutatás után egy pénzjutalommal járó sorsolásban vehettek részt.

A kutatás az Egyetemi Kutató Ösztöndíjprogram keretén belül valósult meg, a Kulturális és Innovációs Minisztérium, valamint a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alap támogatásával (EKÖP-24-2-I-PTE-157). A kutatás az Egyesített Pszichológiai Kutatásetikai Bizottság (EPKEB) jóváhagyásával készült (referencia szám: 2024-093).

Eszközök és vizsgálati eljárás

MMQ-H

A mentalizáció multidimenzionális kérdőíve Szél és munkatársai (2023) által magyar nyelvre adaptált, 33 tételes kérdőív. A mérőeszköz a mentalizációs képességet hat skálán (mely a mentalizáció négy fő dimenziójához kapcsolódik) méri. Három skála: reflektivitás („*Képes vagyok átgondolni és belátni, hogy mit miért csináltam.*”), énerő („*Képes vagyok elviselni a mindennapi élet nehézségeit.*”), kapcsolati összehangolódás („*Érzékeny vagyok arra, ami másokkal történik.*”), a sikeres mentalizáció mutatói. A másik három: kapcsolati diszkomfort („*Az emberek nem értenek meg engem.*”), bizalmatlanság („*Szerintem a dolgok feketék vagy fehérek.*”), érzelmi diszkontroll („*Heves, hirtelen, lobbanékony természetű vagyok.*”) a sikertelenéi. Minden skálán a pontszámnövekedés jelzi a sikeres, illetve a sikertelen mentalizációt (továbbá a pontok összegezhetők is, a „sikertelen” skálák megfordításával). Az egyes tételeket a kitöltőknek egy ötfokú Likert-skálán kell jelölniük annak függvényében, hogy mennyire igaz rájuk az adott állítás. A kérdőív teljes Cronbach-alfa értéke megfelelőnek mutatkozott (0,72), míg az egyes skáláké az elfogadhatótól a jóig változott: reflektivitás = 0,83; énerő = 0,88; kapcsolati összehangolódás = 0,82; kapcsolati diszkomfort = 0,57; bizalmatlanság = 0,72; érzelmi diszkontroll = 0,51.

Esztétikai élmény

Az esztétikai élmény mutatóihoz Leder és munkatársai (2006) által alkalmazott kérdések (melyek nem valamely validált mérőeszköz elemei) magyarra fordítását alkalmaztuk. Ezekre a kérdésekre a kitöltőknek egy hétfokú Likert-skálán kellett válaszolniuk (1 = egyáltalán nem; 7 = teljes mértékben). Mivel ezen kérdések az eredmények bemutatásánál lényegesek lesznek, így itt, s nem a mellékletekben közöljük őket:

1. *Mennyire érzi úgy, hogy megértette a művész szándékát, intencióját, amit a művével közvetíteni kíván?*(ESZ1)
2. *Mennyire érzi úgy, hogy képes lenne valamilyen személyes jelentést kapcsolni a képhez?*(ESZ2)
3. *Mennyire nyerte el a tetszését a kép?*(ESZ3)
4. *Mennyire ragadta meg érdeklődését, figyelmét a bemutatott mű?*(ESZ4)
5. *Mennyire hatott önre érzelmileg a bemutatott alkotás?*(ESZ5)
6. *Mennyire gondolkodtatta el önt a bemutatott kép?*(ESZ6)

Az egyes képekhez tartozó kérdéssorok Cronbach- alfa értékei a jótól a kiválógig (0,82-0,92) változtak

Ingeranyag és eljárás

A kutatáshoz hat vizuális műalkotást választottunk, mely közül három reprezentációs, illetve három absztrakt festmény volt. A választás alapját Roberts (2007) kutatása adta, melyben az általunk felhasznált alkotások is komplexitás és nemek szerinti tetszési ítélet szerint bemértek. Olyan reprezentációs és absztrakt alkotásokat válogattunk melyek komplexitásmutatóiban közel állnak egymáshoz. Ezeket az I.melléklet tartalmazza.

A vizsgálati adatfelvétel két időpontban (karoknak megfelelően) az egyetemi épület valamely előadójában történt. A vizsgálat megkezdését egy szóbeli tájékoztató előzte meg, melyet az írásbeli beleegyező nyilatkozatok kitöltése követett. Az egyes ingeranyagokat a teremben található vetítők segítségével PowerPoint prezentáció formájában (teljes képernyő) mutattuk be a résztvevőknek. Az egyes műalkotásokat 30 másodpercig prezentáltuk, s ebben a periódusban az alanyok azt az instrukciót kapták, hogy csak a képre fókuszáljanak. Egy kép bemutatását egy 2 perces szakasz követte, mely alatt a vizsgálati alanyokat arra kértük, hogy az előre kiosztott adatlapon rögzítsék az első 10 szót, mely a kép alapján az eszükbe jut, illetve töltsék ki az adott képre vonatkozó hat esztétikai élmény kérdéshez tartozó skálát. A két perc letelte után szóban jeleztük, hogy a következő kép fog következni, majd a váltás is megtörtént. Az ingeranyag bemutatását a demográfiai, illetve az MMQ kérdőív kitöltése követte. Ezzel a vizsgálat pedig véget ért.

Az egyes asszociációkkal a vizsgálat felvétele után két féle módon jártunk el: egyrészt azt kívántuk megvizsgálni, hogy az alanyok által adott szavak, mennyire „eredetiek”, ugyanis feltételeztük, hogy a divergencia növekedésével a személyészlelési aktus a háttérbe szorulhat. Ehhez a szavakat angol nyelvre fordítottuk le, ugyanis a program, amellyel az asszociációkat feldolgoztuk nem rendelkezik elérhető magyar szótárral, viszont a pontosabb eredmények elérése végett szükséges volt, hogy lemmatizációt végezhessünk, ezáltal megfelelően kontrollálhassunk a szinonimákra. Az egyes képekhez adott asszociációkból egy ún. originalitás mutatót számoltunk. Egy vizsgálati alany originalitását (P_o) a következő módon kaptuk meg:

$$P_o = \frac{1}{|Wp|} \times \sum_{w \in Wp} \frac{1}{f \times W}$$

Ahol Wp egy személy által adott asszociációk száma (ez a teljes kutatásban mindenkinél 10 darab), W az adott szó, f pedig a szó megjelenési frekvenciája a teljes adatbázisban. Ez azt

jelenti, hogy egy képre adott szónak meghatároztuk a teljes adatbázishoz viszonyított „eredetiséget”, azaz egy szó (vagy szinonimája) minél többször jelent meg az adott képre adott összes szóasszociáció között, annál kisebb volt az originalitás mutatója. Ennek összértéke pedig kiadta az adott vizsgálati alany, adott képre vonatkozó eredetiség értékét.

Másik módszernek a következőt választottuk: az adott asszociációk szemmatikai tartalmát egyenként megvizsgálva egy számkóddal láttuk el őket:

- 1: elsődleges attribúciók, azaz a képen megjelenő elemek (pl. bokor)
- 2: másodlagos attribúciók, azaz a képen közvetlenül nem, de kontextuálisan jelen lévő elem (pl. napsütés, tavasz stb.)
- 3: harmadlagos attribúció, azaz olyan főnév, mely a képpel egyéni asszociáció által áll kapcsolatban (pl. televízió)
- 4: a képpel kapcsolatba hozható igék, igenevek és melléknevek, melyek nem rendelkeznek intencionális tartalommal (pl. focizás, olvadó)
- 5: érzelmeket kifejező szavak (pl. boldog, düh)
- 6: diszpozíciókat kifejező szavak (pl. csendes, feszült)
- 7: mentális állapotokkal kapcsolatba hozható igék, egyéb intencionalitást kifejező szavak (pl. elgondolkodik, megbolonduló).

A kódolás után két felsőbb kategóriát alkottunk: az elsőbe (I.) tartoztak az 1-4 kóddal ellátott szavak, mint *attribúciók*, az 5-7 kódolt szavak pedig a másodikba (II.), mint intencionalitást kifejező szavak, végül így vonva be őket a statisztikai elemzésbe.

A statisztikai próbákhoz a JAMOVİ program 2.2.5-ös verzióját, a szóadatbázis elemzéséhez az IRAMUTEQ 0.7 alpha 2-es változatát, a szóadatbázis fordításának ellenőrzéséhez, illetve a matematikai számítások elvégzéséhez a ChatGPT 4g-o programját alkalmaztuk.

Eredmények

Eredményeink leírásában először megvizsgáljuk csoportokra bontva, hogy milyen összefüggéseket fedezhetünk fel, majd a két csoportot egyesítve térünk ki az eredményekre. A korrelációk esetében ott, ahol az egyik változónál nem normál eloszlást követett, Spearman-féle korrelációt alkalmaztunk.

Művészeti kar hallgatói

A vizsgált változók statisztikai leírásáról az első táblázat ad felvilágosítást (lásd: II.melléklet).

A mentalizáció és originalitás összefüggései

Ennek korrelációs eredményei a 2. táblázatban találhatók (lásd: II.melléklet). Ahogy látható, a csoporton belül nem találtunk szignifikáns korrelációt a mentalizációs képesség és az egyének originalitás pontszáma között.

A mentalizáció és esztétikai élmény összefüggése

A korrelációs eredmények a 3. táblázatban találhatók (lásd: II.melléklet), itt és a továbbiakban csak a szignifikáns eredményeket közöljük. Ebben az esetben már több szignifikáns összefüggést is ki tudtunk mutatni. A táblázatból látható, hogy a mentalizációs képesség (a teljes pontszám) pozitívan jár együtt a műalkotás intenciójának megértésével (ESZ1), továbbá a kapcsolati összehangoltság ugyanígy korrelál egy kép „tetszés élményével” (ESZ3) és az általa kiváltott érzelmi hatással (ESZ5), illetve a pozitív mentalizáció ugyanígy együttjár egy kép tetszetősségével és a hozzá kapcsolható személyes jelentéssel (ESZ2) Regressziós elemzésben viszont (úgy, hogy vagy az adott mentalizációs „típust” alkotó skálákat alkalmaztuk független változóknak a modellben, vagy mind a hat skálát egyben) nem találtunk befolyásoló hatást.

3.táblázat: *A mentalizáció és esztétikai élmény összefüggései (részlet)*

	ESZ1	ESZ2	ESZ3	ESZ4	ESZ5	ESZ6
MMQ	0,40*	0,31	0,26	0,16	0,22	0,17
Kapcsolati összehangoltság	0,33	0,25	0,52**	0,37	0,50*	0,35
Pozitív mentalizáció	0,35	0,42*	0,41*	0,37	0,40	0,39

** $p < 0,05$; ** $p < 0,01$*

Esztétikai élmény és originalitás

A 4. táblázat ad felvilágosítást ezekről az eredményekről (lásd: II.melléklet). Ezen változók között sem találtunk szignifikáns korrelációt a csoporton belül.

Pszichológia szakos hallgatók

A vizsgált változók statisztikai leírásáról az ötödik táblázat ad felvilágosítást (lásd: III.melléklet).

A mentalizáció és originalitás összefüggései

Ennek korrelációs eredményei a 6. táblázatban találhatók (lásd: III.melléklet). A csoporton belül egyetlen szignifikáns korrelációt találtunk a mentalizációs képesség és az egyének originalitás pontszáma között: a reflektivitás skála szignifikáns negatív együttjárást mutatott az originalitás átlagpontszámával ($\rho = -0,45$; $p < 0,05$).

A mentalizáció és esztétikai élmény összefüggése

A korrelációs eredmények a 7. táblázatban találhatók (lásd: III.melléklet). Ebben az esetben szintén néhány szignifikáns összefüggést mutattunk ki. Az énéző skálája negatívan járt együtt a képek által kiváltott tetszéssel (ESZ3), emellett az érzelmi diszkontroll pozitívan az intenció megértésével (ESZ1) és a képhez kapcsolható személyes jelentéssel (ESZ2). Továbbá regressziós elemzésben a következőket találtuk: Amikor a három „negatív” mentalizációs skálából készítettünk regressziós modellt, akkor szignifikáns befolyást találtunk az első kérdés összefüggésében: $F(3;17) = 3,45$; $R^2_{adj} = 0,27$ és $p < 0,05$. Magyarázóerővel pedig az érzelmi diszkontroll értéke bírt ($\beta = 0,52$; $p < 0,05$).

7.táblázat: *A mentalizáció és esztétikai élmény összefüggései (részlet)*

	ESZ1	ESZ2	ESZ3	ESZ4	ESZ5	ESZ6
Énéző	-0,35	-0,12	-0,45*	-0,17	-0,13	-0,29
Érzelmi diszkontroll	0,57**	0,48*	0,39	0,40	0,43	0,39

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Esztétikai élmény és originalitás

A 8. táblázat ad felvilágosítást ezekről a korrelációs eredményekről (lásd: III.melléklet). Ezen változók között nem találtunk szignifikáns korrelációt a csoporton belül.

Csoportközi eredmények

Az összesített eredmények leíróstatisztikája a 9.táblázatban látható (lásd: IV.melléklet). Mivel két alapvetően specifikus jellemzőkkel leírható csoportot vizsgáltunk (illetve eredményeiket összesíteni kívántuk), így a statisztikai „farkaskiáltás” elkerülése végett először a csoportok közötti különbségeket, illetve a csoporthoz tartozás esetleges befolyásoló hatását közöljük.

A csoportok (azaz a művészeti karon, illetve pszichológia szakos hallgatók) között szignifikáns különbség mutatkozott a mentalizáció össz-, a reflektivitás, kapcsolati összehangoltság illetve az originalitás átlagának értékében (lásd: 9. táblázat).

Mivel felmerült annak a lehetősége, hogy az eredményeket a csoport sajátosságai befolyásolhatják, ezért ellenőrzésképp ANCOVA elemzést futtatunk úgy, hogy a mentalizációt kezeltük függő változóként, az originalitást pedig kovariáló változónak. Bár a teljes modell eléri a szignifikancia határt: $F(2) = 3,33$; $p = 0,05$, a csoportthatás a kovariánsra való kontrollálással már nem ($F(1) = 3,33$; $p = 0,15$ és $\eta^2p = 0,05$). Így a korrelációs eredményeket a kutatásba bevontuk.

10.táblázat: *A függetlenmintás t-próbák (Student-, illetve Mann-Whitney-féle) eredményei*

	Mean _{művészeti}	Mean _{pszichológia}	t	df	U
MMQ	114,54	121,62	-2,37*	43	
Reflektivitás	38,54	41,86			165*
Kapcsolati összehangoltság	19,54	21,57			165,5*
Originalitás	0,69	0,61	4,11***	43	

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

A mentalizáció és originalitás összefüggései

A várt eredményekhez képest a valamennyire meglepő korrelációk a 11. táblázatban olvashatók (lásd: IV.melléklet).

11.táblázat: *A mentalizáció mérőszámainak korrelációja az originalitás számok átlagával (részlet)*

	r	rho
MMQ	-0,30*	
Reflektivitás		-0,44**
Kapcsolati összehangoltság		-0,37*
Pozitív mentalizáció	-0,33*	

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Következő lépésként regressziós modellt alkottunk a mentalizáció hat skálájából, úgy, hogy közben az originalitás átlagértékét kezeltük független változóként. A modell befolyása szignifikánsnak bizonyult: $F(6;38) = 2,92$; $R^2_{adj} = 0,21$ és $p < 0,05$. Magyarázóerővel a reflektivitás értéke bírt ($\beta = -0,42$; $p < 0,05$).

A mentalizáció és esztétikai élmény összefüggése

A korrelációs eredmények a 12. táblázatban találhatók (lásd: IV.melléklet). A reflektivitás pozitívan korrelált a képek tetszetősségével (ESZ3), illetve a kapcsolati összehangoltság a kiváltott érzelmi hatással (ESZ5). A regressziós elemzésekben (úgy, hogy a három „pozitív” mentalizációs skálából alkottunk modellt) nem találtunk szignifikáns befolyásoló hatást.

12.táblázat: *A mentalizáció és esztétikai élmény összefüggései (részlet)*

	ESZ1	ESZ2	ESZ3	ESZ4	ESZ5	ESZ6
Reflektivitás	0,18	0,26	0,31*	0,26	0,23	0,16
Kapcsolati összehangoltság	0,07	0,20	0,11	0,10	0,31*	0,15

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Esztétikai élmény és originalitás

A 13. táblázatban olvashatók a korrelációs eredmények (lásd: IV.melléklet). Ezen változók között nem találtunk szignifikáns korrelációt a csoportközi helyzetben.

A szavak intencionalitásának összefüggése a vizsgált változókkal

Egyedül a teljes vizsgálati populáció eredményeit megnézve találtunk egy korrelációs eredményt. Ugyanis az intencionális tartalmakkal rendelkező szavak száma pozitív együttjárást mutatott az MMQ teljes pontszámával, azaz minél magasabb pontot ért el valaki az említett kérdőívben, annál több intencionális tartalommal rendelkező szóasszociációt adott az egyes festményekre: $r = 0,33$; $p < 0,05$. Továbbá ebben a helyzetben lineáris regressziós analízist futtatva, ahol az MMQ értékét kezeltük független változóként, a modell szignifikáns befolyást mutatott, tehát a mentalizációs kapacitás hatással van arra, hogy egy személy milyen mértékben értelmezi intencionális tartalmakkal az általa látott vizuális alkotást: $F(1;43) = 5,20$; $R^2_{adj} = 0,09$ és $p < 0,05$. Az MMQ összpontszám magyarázóereje pedig: $\beta = 0,33$; $p < 0,05$.

Ezen kívül az intencionális tartalmakkal rendelkező szavak száma az egyes csoportok esetében nem mutatott együttjárást az MMQ kérdőívvel (erről tájékoztatást a II. melléklet 14., III. melléklet 15., IV. melléklet 16. táblázata ad), illetve a csoportokban és csoportközi helyzetben esztétikai élmény mutatóival sem (lásd II. melléklet 17., III. melléklet 18. és IV. melléklet 19. táblázata).

Megvitatás

Első hipotézisünk részben teljesült, ám ezt az eredményt számos dolog árnyalja, melyeket az értelmezésben figyelembe kell vennünk. A kiinduló vizsgálatban magát a jelentésadást az *originalitással* operacionalizáltuk, illetve a szavak szemantikai tartalmának kódolásával. Azaz az egyén a vizuális alkotásokra adott szubjektív jelentésének divergenciáját és intencionális tartalmát „mértük”.

Első megközelítésünk az eredmények okozta zavar feloldására a kognitív stílusban lehet, így röviden erről szólunk. Kognitív stílusok alatt általában azokat a gondolkodási heurisztikákat értjük, melyeket az egyén arra használ, hogy a környezetében fellelhető információkat a számára legoptimálisabb módon dolgozza fel. Bár a korai kognitív kutatások célja arra irányult, hogy meghatározza azt a bipoláris stílust, mely a legtöbb egyéni különbséget meghatározza (például mező független vs. mezőfüggő), a ma elfogadott álláspont szerint az információfeldolgozás különböző (perceptuális, memória és gondolkodás) szintjeire különböző stílusok jellemzőek, melyek komplex összjátéka határozza meg az egyén kognitív működését (Kozhevnikov, 2007). Mivel a bevezetőben kitértünk arra, hogy a mentalizációs kapacitás kihatással van az egyén információfeldolgozására is (Allen, 2006), így indokoltnak láttuk ezt az utat választani a magyarázathoz.

A szakirodalomban megkülönböztetnek például empaticizáló és szisztematizáló stílust, melyeknél előbbi egy mentális késztetést jelent arra vonatkozólag, hogy egy másik személy állapotával azonosuljunk annak érdekében, hogy viselkedését megfelelően előre jelezve, erre majd a megfelelő affektív állapottal válaszolhassunk. Utóbbi egy olyan késztetés mely arra irányul, hogy az egyén a rendszert irányító szabályokat elemezze, mely alapján képes lesz az egész rendszer jövőbeni viselkedését bejósolni. Empirikusan pedig arra jutottak, hogy a jobb elméleti képesség az empaticizáló stílushoz köthető agyi területeket aktiválja (Focquaert, 2007; 2009). Ebből látható, hogy a magasabb mentalizációs képesség interperszonális helyzetben (s ne feledjük, hogy amellet érveltünk, egy vizuális alkotás befogadása is hasonló szituáció) a szelf-másik tengelyén az utóbbi irányba tolódik el. Ahhoz, hogy a másik viselkedését értelmezzük, és affektív állapotunkat ehhez illeszthessük: 1) a másikkal szükséges

tehát azonosulunk és 2) az interpretációk számát az azonosulás segítségével a legjobb válaszra szükséges redukálunk. Ez tulajdonképpen tehát egyfajta jelentéseliminációs folyamat, melynek pozitív kimenetele az adekvát empatisz válasz a viselkedés sikeres értelmezésén és bejósolásán keresztül. Ezzel tehát érthetővé válik, hogy miért találtunk negatív együttjárást a mentalizáció és az originalitás között. Ehhez hozzáadódik a regressziós elemzésünk eredménye is, melyben a független modell a mentalizációs képességek befolyását bizonyította (negatív előjellel). Ugyanis míg egy magas mentalizálás megköveteli, hogy egy személyközi helyzetben a magyarázatok csökkentésével a lehető legjobbat találjuk meg, az alacsonyabb (bizonytalanabb) elméleti képesség a helyzetek/egyének ambivalens értelmezését „engedi” meg, ami divergens interpretációkhoz vezethet. Mivel ebben nagyobb szerepet kap a szubjektivitás, így ez lenyomatot képezhet az egyének originalitás pontszámában: a magasabb mentalizációs képességgel rendelkező személyek a kép „legjobb” értelmezésének megértésére szorítkozhattak, míg az alacsonyabb csoportnak a bizonytalanság a szubjektívebb interpretációknak nyitott utat. Más szóval, az intencionális tartalom jó megértése (ill. megértésének igénye) alacsonyabb originalitáshoz (divergenciához) vezet. Ezeket a konklúziókat peresze csak azután jelenthetjük ki magabiztosabban miután elvégeztük a szóasszociációk szemantikai elemzését is, mely alapján megállapítható lesz, hogy tartalmuk mire (szubjektum-tárgy) vonatkozik, illetve mennyiben fejeznek ki intenciókat, propozicionális attitűdöket. Ennek a hipotézisünknek az igazolását erősíti továbbá az a tény, hogy az egyének mentalizációs kapacitása befolyással van az általuk adott asszociációk szemantikai tartalmára az intencionalitásuk tekintetében, és ezt ugyanúgy értelmezhetjük a kognitív stílusok tekintetében.

Második lehetőségként természetesen mindenképp szólnunk kell az esetleges csoporthatásról. Ugyanis megtörténhet, hogy kutatási eredményeinkben tulajdonképpen két terület, és képzésüknek felvételi követelményei hagynak nyomot. Az egyetemünkön működő Művészeti Karra történő bekerülést egy többlépcsős felvételi eljárás előzi meg, ahol a jelentkezők művészi képességei (melyek számos elemet foglalnak magukba, de legfőképp: originalitás, kreativitás expresszivitás [Halász, 1983]) is megmértetnek, így a populáció egyik fele eleve már egy szűrt minta. A pszichológus hallgatók körében mért magas mentalizáció egyrészt nem meglepő a tanulmányi sajátosságokból és jellemző személyiségvonásokból fakadóan (Busaro et al., 2000). Emellett viszont ők egy olyan felvételi eljárásból kerültek ki, melyben nincs szűrés a gondolkodási stílus originalitására, sőt felvételük egy olyan oktatási rendszerben elért sikert jelent, melynek egyik kardinális problémája épp a kreatív gondolkodás fejlesztésének hiánya és a fragmentált tárgyi tudás promotálása (Csapó, 2015). Így ezek a

torzítások árnyalhatják először leírt értelmezésünket, bár csoportok szintjén a pszichológus hallgatók körében negatív korreláció lépett fel a reflektivitás és az originalitás között.

Második hipotézisünk ellentmondásosan részben teljesült. Ez akkor szembetűnőbb, ha a csoportok, illetve a csoportközi eredményt vetjük össze, de az itt felmerülő probléma is feloldható. Ebben a helyzetben megmutatkozik az, hogy míg az originalitás és a mentalizáció fordított kapcsolatban állnak egymással, addig egy mű megragadására más szinteken (például nem deklaratív módon) pozitívan hat. Mindkét csoport esetében, illetve a csoportközi eredményeknél is, valamely „pozitív mentalizációs” komponens pozitívan együttjárt valamely esztétikai élményre rákérdező tétel pontszámával. Az egyes kérdések és a velük korreláló skálák vizsgálatával, illetve leírásával tehát egy tisztább képet kaptunk az esztétikai élmény mibenlétéről: például a reflektivitáson és kapcsolati összehangoltságon keresztül felsejlik a szelf-másik tengely fontossága az élmény kialakulása során, ami ugyancsak a személyészlelési megközelítésünket erősítheti. A pozitív mentalizáció feltételezhetően más szinteken, s nem a szubjektív jelentésadáson keresztül segít jobban megragadni a műveket, ez pedig kedvezően hat a végül kialakuló élményre. Ellentmondásos eredménynek a pszichológus hallgatók körében látható érzelmi diszkontroll korrelációja és befolyásoló hatása tűnik. Ha jobban megnézzük, ez a skála az adott szituációkban az érzelmi elárasztottság mértékét nézi, mindkét kérdés pedig, amivel korrelál, a befogadóban keletkezett (érzelmi)hatásra kérdez rá, így tulajdonképp ezen eredmény is érthetővé válik.

Harmadik hipotézisünk sem csoporton belüli, sem csoportközi helyzetben nem teljesült. Itt is viszont fel kell hívnunk a figyelmet a jelentésadás operacionizálására. Ugyanis az originalitás nem mutatott valójában korrelációt. Ebből a megállapításból az következhet, hogy a szemantikai asszociációknak nem pusztán a száma számíthat bele a pozitív élmény kialakulásába (Martindale, 1984), de azok tartalma is meghatározó lehet. A tartalom tekintetében pedig a szavak intencionalitása, azaz a képek személyészleléshez hasonló folyamata, nem mutatkozott olyan tényezőnek, mely kihatással lenne az esztétikai élményre. Továbbá, két faktor szintén befolyással lehet az eredmények elmaradására: egyrészt a fent vázolt modellek komplexitásából a most kiragadott jelentésadáson kívül számos más perceptuális hatás, és a kép bemutatását megelőző „a priori” kogníció is megjelenik az esztétikai élmények kialakításában, emellett a legtöbb modell feltünteteti a személyiségvonások és egyéni preferenciák befolyásoló voltát. Így ezek bonyolult összjátékában a jelentés hatásának letapogatott képe igen zajos, gyenge lehet. Tulajdonképpen azt is mondhatjuk, hogy valamennyire sikerült megerősítenünk Leder és munkatársainak (2006) azon kutatási

eredményét, mely szerint nem áll fenn kapcsolat a jelentés (cím) és a mért esztétikai élmény között.

Konklúzió

Összefoglalásként az alábbiakat mondhatjuk el. Az egyének mentalizációs kapacitása fordított kapcsolatban áll az egyes vizuális alkotásokra adott jelentések originalitásával, mivel egy magasan mentalizáló személy feltételezhetően az interperszonális helyzetekben a lehető legjobb válasz kialakítására törekszik az intenciók interpretációja során, így jelentéseket eliminál (ám ne feledkezzünk meg az esetleges csoporthatásról sem). E kognitív stílusban is kereshető hatást erősíti az intencionális tartalmakkal rendelkező szavak pozitív korrelációja az egyének mentalizációs képességével. Feltételezhetjük továbbá, hogy a mentalizációs képesség más, nem deklaratív módon, pozitívan hat egy alkotás befogadása során kialakuló esztétikai élményre, például azáltal, hogy segíti az ún. empátiás (beleérző!) folyamatokat az adott művel kapcsolatban, s ez a korrelációkban is megmutatkozott. Végezetül pedig egy festménynek adott eredeti/személyes és intencionális jelentés valószínűleg nincs akkora hatással az esztétikai élményekre, hogy az statisztikai módszerekkel kimutatható legyen. Így azt a feltételezést „jelenthethetjük ki”, hogy a mentalizációs képesség és a műbefogadás esztétikai hatása, illetve a jelentésadás között kapcsolat áll fenn, melyet egy megfelelően kialakított modell képes lehet bemutatni.

Limitációk

A kutatásunk több limitációval is rendelkezik, amik az eredmények óvatos kezelésére szólítanak fel minket. A demográfiai adatokból egyrészt kitűnik a női felülreprezentáltság (ami alapvetően a felsőoktatásra jellemző), illetve egyáltalán a minta nem reprezentatív elemszáma. Továbbá a vizsgált populációk (művészeti kar és pszichológia szak hallgatói) felvetik a csoporthatás rejtett befolyásoló voltát akkor, amikor a kapott adatokat összesítve vizsgáltuk. Statisztikai szempontból még fel kell hívnunk az MMQ kérdőív néhány skálájának alacsony megbízhatóságára a figyelmet. Emellett figyelmeztetünk kell arra is, hogy a vizsgált szóanyagot a rendelkezésre álló elemzőeszközök miatt angol nyelvre voltunk kénytelenek lefordítani, melyet igyekeztünk a legpontosabban megtenni, mégis akadhatnak „jelentés-elcsúszások” a fordításban. Továbbá a szavak kódolása sem lehet teljesen mentes a szubjektív megítélésektől, bármennyire is körültekintően igyekeztünk eljárni. Illetve mivel a vizsgálati anyagot papírceruza módszerrel vettük fel, a „jelentés-elcsúszás” már néhány helyen az írásképek miatt is megjelenhetett.

További célkitűzések

Lévén, hogy a most közölt vizsgálatunk a *pilot study* fázisában van, hiszen lehetőleg a legoptimálisabb operacionalizálási módokat keressük az elemzéshez, szeretnénk röviden bemutatni a kutatás elkövetkezendő fázisait. Az elemzőprogram (IRAMUTEQ) segítségével képesek lehetünk megvizsgálni az egyes szóasszociációk együttjárását és tematikus csoportosulását. Ezzel lehetőségünk lesz különböző tematikus kategóriák létrehozására, amely akkor válik kíváltképp érdekessé, amikor az MMQ kérdőíven elért pontszámok alapján cut-off értéket létrehozva összevetjük a populáció átlga alatt és felett lévő alanyok ágrajzát, így feltárva azt, hogy a mentalizáció esetleg milyen szerepet kaphat egy kép tematikus értelmezése szempontjából, úgy, hogy már nem csak az egyes szavak szemantikai tartalmát, hanem a szavak együttjárásának tematikus csoportosulását és ezek különbségeit vizsgáljuk meg.

Az V. számú melléklet 1., 2. és harmadik ábrája erre hoz egy példát. Itt látható a teljes vizsgált populáció, illetve az MMQ átlagának cut-off értéke alatt és felett lévő egyének ágrajza. Ha ezen ábrákat megvizsgáljuk, láthatóvá válik, hogy az adott kép köré milyen témák csoportosulnak, illetve a két csoport milyen témákkal közelíti meg a bemutatott festményt. Reményeink szerint így még egy pontosabb képet kapunk majd arról, hogy az elméleti elméletek mi módon hat a jelentésadás folyamataira, illetve hidat képezhetünk a kutatás kvalitatív és kvantitatív szakadéka közé.

Nyilatkozat a mesterséges intelligencia használatáról

A dolgozatban az alábbi módokon vettük igénybe a mesterséges intelligenciát:

A kutatás egyik adatelemzési fázisához a szóadatbázist angol nyelvre voltunk kénytelenek lefordítani. Miután saját magunk a szóadatbázist lefordítottuk és egy excel táblázatban a magyar szavak mellett feltüntettük, az MI segítségét kértük ahhoz, hogy ellenőrizze az általunk adott fordításokat, illetve tegyen javaslatot, ha az adott fordítás nem a pontos megfelelője volt az adott szónak. Eltérés esetén a Magyar-Angol Egyetemes Nagyszótár segítségét vettük igénybe.

Az angolra fordított szavak lemmatizációja után egy új excelt táblázatot hoztunk létre az egyes vizsgálati alanyok angolra fordított asszociációival. Ebben az esetben szintén a mesterséges intelligencia segítségét kérve végeztük el az originalitásmutatók kiszámítását az általunk is feltüntetett képlet megadásával (azaz arra kértük, hogy vizsgálja meg az adott szó előfordulási gyakoriságát az adott képhez tartozó adatbázisban, és ennek alapján rendeljen hozzá egy számértéket és összegezze a vizsgálati alanyhoz kapcsolódóan, részletesebben lásd: Módszertan fejezet).

A mesterséges intelligencia tekintetében az Open AI ChatGPT ChatGPT 4g-o programját alkalmaztuk (OpenAI, 2024).

A dolgozat többi részéhez, azaz az elméleti bevezető, hipotézisek, módszerek, eredmények, megvitatás stb. fejezetek tartalmi megírásához, szövegrészek generálásához és egyéb szellemi munka elvégzéséhez mesterséges intelligenciát **nem** használtunk.

Irodalomjegyzék

- American Psychological Association (2018). *APA Dictionary of Psychology: intentionality*.
<https://dictionary.apa.org/intentionality>
- Allen, J.G. (2006). Mentalizing in practice. In: Allen, J.G., & Fonagy, P. (Eds.). *Handbook of Mentalization-Based Treatment*. John Wiley & Sons.
- Allen, J.G., & Fonagy, P. (2006). *Handbook of Mentalization-Based Treatment*. John Wiley & Sons.
- Arakelyan, R. (2009). Meaning and Association. *Armenian Folia Anglistika*, 5(1-2 (6)), 59-62.
- Arasse, D. (2007). *Festménytörténetek*. Typotex.
- Berlyne, D. E. (1965). Az esztétikai preferencia mutatói. In: Halász L. (Szerk.). *Művészetpszichológia*. Gondolat. 499-513
- Berlyne, D. E. (1970). Novelty, complexity, and hedonic value.
Perception & Psychophysics, 8, 279-286.
- Berlyne, D. E. (1972). Az esztétikai kommunikáció érzelmi oldala. In: Halász L. (Szerk.). *Művészetpszichológia*. Gondolat. 514-542.
- Beudt, S., & Jacobsen, T. (2015). On the role of mentalizing processes in aesthetic appreciation: an ERP study. *Frontiers in Human Neuroscience*, 9:600.,
<https://doi.org/10.3389/fnhum.2015.00600>
- Busato, V. V., Prins, F. J., Elshout, J. J., & Hamaker, C. (2000). Intellectual ability, learning style, personality, achievement motivation and academic success of psychology students in higher education. *Personality and Individual differences*, 29(6), 1057-1068.
- Chatterjee, A. (2003). Prospects for a cognitive neuroscience of visual aesthetics. *Bulletin of Psychology and the Arts*, 4(2), 55-60.
- Csapó, B. (2015). A magyar közoktatás problémái az adatok tükrében. *Iskolakultúra*, 25(7-8), 4-17.
- Csibra G., & Gergely G. (2002). A naiv tudatelmélet az evolúciós lélektan szempontjából. *Magyar Tudomány*, 108(1), 56-63.
- Dacey, M. (2016). Rethinking associations in psychology. *Synthese*, 193(12), 3763-3786.
- Demeter, T. (2007) A mentális realizmus két fajtája. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 62 (2). 215-237.
- Eysenck, H. J. (1958). Az esztétikum pszichológiája. In: Halász L. (Szerk.). *Művészetpszichológia*. Gondolat.
- Fechner, T. (1925) *Vorschule der Aesthetic*. Leipzig: Breitkopf & Härtel.

- Focquaert, F., Steven, M. S., Wolford, G. L., Colden, A., & Gazzaniga, M. S. (2007). Empathizing and systemizing cognitive traits in the sciences and humanities. *Personality and Individual Differences*, 43(3), 619-625.
- Focquaert, F., Steven-Wheeler, M. S., Vanneste, S., Doron, K. W., & Platek, S. M. (2010). Mindreading in individuals with an empathizing versus systemizing cognitive style: An fMRI study. *Brain research bulletin*, 83(5), 214-222.
- Fonagy, P., Target, M. (1998) A kötődés és a reflektív funkció szerepe a szelf-fejlődésben. *Thalassa* 1, 5-44.
- Fonagy, P., Luyten, P., Moulton-Perkins, A., Lee, Y. W., Warren, F., Howard, S., ... & Lowyck, B. (2016). Development and validation of a self-report measure of mentalizing: The reflective functioning questionnaire. *PloS one*, 11(7). DOI:10.1371/journal.pone.0158678
- Gál Z. (2015). A tudatelmélet életkori változásainak és szerepének áttekintése óvodáskortól fiatal felnőttkorig. *Iskolakultúra*, 25(5-6), 59-73.
<https://doi.org/10.17543/ISKKULT.2015.5-6.59>
- Haber, R. N., & Erdelyi, M. H. (1967). Emergence and recovery of initially unavailable perceptual material. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, 6(4), 618-628.
- Hagelquist, J. O. (2017). *The Mentalization Guidebook*. KARNAC.
- Halász L. (1983). *Művészetpszichológia*. Gondolat.
- Hermann, I. (1988). *A pszichoanalízis mint módszer*. Gondolat Könyvkiadó.
- Jacobsen, T. (2010). Beauty and the brain: culture, history and individual differences in aesthetic appreciation. *Journal of anatomy*, 216(2), 184-191.
- Joffe, H., & Elsey, J. W. (2014). Free association in psychology and the grid elaboration method. *Review of General Psychology*, 18(3), 173-185.
- Kozhevnikov, M. (2007). Cognitive styles in the context of modern psychology: toward an integrated framework of cognitive style. *Psychological Bulletin*, 133(3), 464-481.
- Kónya, A. (1992). A gondolati és viselkedéses asszociáció. *Általános pszichológiai előadások*. Tankönyv Kiadó.
- Leder, H., Belke, B., Oeberst, A., & Augustin, D. (2004). A model of aesthetic appreciation and aesthetic judgments. *British journal of psychology*, 95(4), 489-508.
- Leder, H., Carbon, C. C., & Ripsas, A. L. (2006). Entitling art: Influence of title information on understanding and appreciation of paintings. *Acta psychologica*, 121(2), 176-198.
- Locher, P., Krupinski, E. A., Mello-Thoms, C., & Nodine, C. F. (2008). Visual interest in pictorial art during an aesthetic experience. *Spatial vision*, 21(1), 55-77.

- Lyssenko, N., Redies, C., & Hayn-Leichsenring, G. U. (2016). Evaluating abstract art: Relation between term usage, subjective ratings, image properties and personality traits. *Frontiers in psychology*, 7:973. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.00973>
- Marković, S. (2012). Components of aesthetic experience: aesthetic fascination, aesthetic appraisal, and aesthetic emotion. *i-Perception*, 3(1), 1-17. <https://doi.org/10.1068/i0450aap>
- Martindale, C. (1984). The pleasures of thought: A theory of cognitive hedonics. *The Journal of Mind and Behavior* 5(1), 49-80.
- Moffet, L. A. (1975). A műalkotások mint személyek: a művészetpszichológia új kutatási iránya. In. Halász L. (Szerk.). *Művészetpszichológia*. Gondolat. 412-420.
- Nelson, G. (1968). Az újraalkotott valóságról és a képek hangjairól. In. Horányi Ö. (Szerk.). *A sokarcú kép - Válogatott tanulmányok a képek logikájáról*. Typotex Kiadó. 41-103.
- OpenAI. (2024). *ChatGPT* (szeptember 28-i verzió) [ChatGPT 4g-o nyelvi modell].
- Parsons, M. J. (1987). *How We Understand Art: A Cognitive Developmental Account of Aesthetic Experience*. Cambridge University Press.
- Ramachandran, V. S., & Hirstein, W. (1999). The science of art: A neurological theory of aesthetic experience. *Journal of consciousness Studies*, 6(6-7), 15-51.
- Roberts, M.N. (2007). *Complexity and aesthetic preference for diverse visual stimuli*. (Doctoral dissertation, Universitat de les Illes Balears, Palma). UIBrepositori. <https://dspace.uib.es/xmlui/handle/11201/2543>
- Russell, B. (2005). A denotálásról. *Világosság*, 12, 5-16.
- Searl, J. R. (2003). A képi reprezentáció. In. Horányi Ö. (Szerk.). *A sokarcú kép - Válogatott tanulmányok a képek logikájáról*. Typotex Kiadó. 205-227.
- Shamay-Tsoory, S. G., Harari, H., Aharon-Peretz, J., & Levkovitz, Y. (2010). The role of the orbitofrontal cortex in affective theory of mind deficits in criminal offenders with psychopathic tendencies. *Cortex*, 46(5), 668-677. <https://doi.org/10.1016/j.cortex.2009.04.008>
- Szél E., és Szabó É. (2020). A serdülőkori mentalizáció vizsgálata. *Alkalmazott Pszichológia*, 20(3), 55-76. <https://doi.org/10.17627/ALKPSZICH.2020.3.55>
- Szél E., & Szabó É. (2023). A mentalizáció, a reziliencia és a problémaviselkedés kapcsolati beágyazottsága serdülőkorban: vizsgálatok a Reflektív Funkció Kérdőív (RFQ-H) magyar változatával. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 78(1), 1-22. <https://doi.org/10.1556/0016.2022.00040>